

УДК 658.633.88 (093) «Гавсевич»

ШАДРІНА Оксана Володимирівна

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
Національної академії аграрних наук
вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, Україна, 03127
e-mail: brauneva181@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7407-4411>

**НАУКОВИЙ ДОРОБОК П.І. ГАВСЕВИЧА (1883–1920) ТА ВІТЧИЗНЯНЕ
ДОСЛІДНИЦТВО З КУЛЬТУРИ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН**

Анотація. *Методом історико-наукового аналізу висвітлено внесок організатора вітчизняного дослідництва з культури лікарських рослин, ученого, непересічної особистості – П.І. Гавсевича. Проаналізовано його наукові й науково-популярні роботи, присвячені створенню ним у 1916 р. спеціалізованої галузевої дослідної інституції – плантації лікарських рослин у Лубнах на Полтавщині (нині – Дослідна станція лікарських рослин Інституту агроєкології і природокористування НААН). Наведено деякі біографічні відомості, отримані із архівних документів.*

Ключові слова: *П.І. Гавсевич; лікарські трави; заготівля; переробка; збут; Дослідна станція*

Вступ. У науковій літературі, на сьогодні, вже існують публікації, присвячені творчому шляху вітчизняного вченого й організатора сільськогосподарської дослідної справи з культури лікарських рослин – Петру Івановичу Гавсевичу. Однак, аналіз деяких аспектів показав, що робіт, в яких широко розкрито наукову й організаційну діяльність ученого досить мало. Насамперед, це відображено у дослідженнях академіка НААН В.А. Вергунова [1–3] та відомого полтавського краєзнавця, доцента Полтавської державної аграрної академії В.М. Самородова [4–8]. Певну кількість публікацій, щодо доробку П.І. Гавсевича, присвячено ювілейним датам Лубенської Дослідної станції лікарських рослин і тому вони мають, в основному, фрагментарний характер [9–10]. Разом з тим, автор вважає доцільним розглянути більш детально наукові праці П.І. Гавсевича, присвячені популяризації організації й розвитку вітчизняного лікарського рослинництва.

Методи досліджень. При написанні статті використовувалися основні методи та принципи наукового пізнання, а саме: на загальних принципах науковості, історизму, об'єктивності та наступності комплексно використано методи історико-наукового аналізу, джерелознавчого та архівознавчого аналізу й синтезу, проблемно-хронологічний, біографічний; статистичний метод групувань, що сприяв визначенню кількісного та якісного складу наукових праць П.І. Гавсевича та їх значення

для становлення і подальшого розвитку в роботі Лубенської Дослідної станції лікарських рослин тощо.

Результати та обговорення. Постать П.І. Гавсевича довгий час була в тіні для широкої громадськості, особливо у радянські часи. Вірогідно, цьому факту сприяли проукраїнські настрої вченого, які він широко пропагував. Замовчування біографії призвело до того, що в різних джерелах до недавнього часу існувала плутанина, стосовно років народження та смерті, його дитячого та юнацького періодів життя [11, 12]. Обмеженою інформація була і про подальшу біографію П.І. Гавсевича, навіть його прізвище писали помилково через літеру «о» [13, 14].

Край плутанині поклали архівні документи, отримані із фондів Державної бюджетної установи «Центральний державний архів м. Москви» на запит академіка НААН В.А. Вергунова та автора статті. В отриманій особовій справі студента Московського сільськогосподарського інституту (нині – Російський державний аграрний університет – Московська сільськогосподарська академія імені К.А. Тимірязєва) П.І. Гавсевича [15] достойменно зазначено та підтверджено офіційними документами, що насправді він народився у 1883 р. у містечку Махнівка Бердичівського повіту Київської губернії у багатодітній міщанській родині. Хибна інформація щодо народження у 1879 р. у м. Києві у родині робітника – спростовується. Архівні документи також підтвердили правопис прізвища вченого, саме через літеру «а» – Гавсевич, а не Говсевич, як писали раніше.

Отже, 22 серпня 2018 р. Петру Івановичу Гавсевичу – одному з організаторів сільськогосподарської науки початку ХХ століття, теоретику і практику сільськогосподарської дослідної справи, засновнику і першому директору Лубенської дослідної станції лікарських рослин виповнюється 135 років від дня народження.

Свої перші праці про лікарські рослини майбутній учений написав ще у період навчання (1909–1913 рр.) у Московському сільськогосподарському інституті (МСГІ), де викладали провідні вчені того часу: професори Д.М. Прянішніков (1865–1948), який читав курси лекцій «Вчення про добрива» та «Землеробство» і вперше в історії вищої освіти Росії ввів у практичні заняття студентів постановку вегетаційних дослідів; В.Р. Вільямс (1863–1939) – автор відомої наукової праці «Ґрунтознавство», читав курс лекцій з луківництва; О.Ф. Фортунатов (1856–1925) – лекції із загальної, сільськогосподарської й лісової статистики. Під впливом знаних учителів сформувалося коло наукових інтересів П.І. Гавсевича, в першу чергу для потреб агрономії. Особливо важливою для майбутнього дослідника була думка професора К.А. Тимірязєва (1843–1920), який завідував у МСГІ першою в Росії кафедрою анатомії і фізіології рослин і викладав спеціальний курс. Він завоював заслужений авторитет серед студентської молоді, в першу чергу, через невідому зацікавленість до

спільних наукових і культурних інтересів, хоча бесіди у позалекторні години часто переходили у диспути на різні теми.

У 1912 р., перебуваючи на переддипломній практиці на Полтавщині, у м. Лубнах, П.І. Гавсевич захопився вивченням і дослідженням лікарських рослин. За власні кошти молодий дослідник орендував земельну ділянку у с. Терни Лубенського повіту, де проводив досліди з агротехніки лікарських культур. Результати експериментів у вигляді лекцій «Лікарські трави» П.І. Гавсевич неодноразово доповідав на засіданнях Агрономічного гуртка з вивчення українських губерній, який діяв у МСП від 1909 р. Займаючи активну науково-організаційну позицію, Петро Іванович одночасно обіймав ще й посаду секретаря при Лубенському Товаристві сільського господарства, яке було створено Головою міської управи М.П. Боярським у 1911 р. На засіданнях Товариства П.І. Гавсевич 22 червня 1912 р. двічі виступив із повідомленнями – «Про організацію збирання лікарських трав» та «Схематичний план організації колективного продажу хліба при сприянні Лубенського Товариства сільського господарства»; а також тричі 1 жовтня того ж року: «Грошовий звіт про торгівлю травами Лубенського товариства сільського господарства», «Про організацію збуту лікарських трав» і «Про діяльність Лубенської Земельної каси невеликого кредиту протягом 1907–1911 рр. і необхідної реформи» [2, С. 19]. Навіть із назв цих коротких повідомлень можна зробити висновок, що П.І. Гавсевич не тільки займався організацією збирання і збуту лікарських рослин на Лубенщині, але й опікувався продовольчим і грошовим питаннями для населення.

Наступною працею П.І. Гавсевича стала доповідь щодо питань системного збирання та збуту лікарських рослин, оприлюдненою на нараді Лубенського Товариства сільського господарства 10–11 січня 1913 р. Завдячуючи П.І. Гавсевичу, на цій нараді були затверджені основоположні рішення, що відіграли важливе значення для становлення дослідної справи з питань культури лікарських рослин в Україні. Згідно цих важливих рішень, по-перше, стало видання «Праць місцевої наради про організацію збуту лікарських трав» за загальною редакцією і з передмовою П.І. Гавсевича від 8 березня 1913 р. Два його випуски вийшли під назвою «Збирання лікарських трав на Лубенщині» [16–17]. По-друге, створення Лубенського товариства зі збуту лікарських і технічних трав за ініціативою і активною участю у розробці «Статуту» П.І. Гавсевича. На підставі спеціально розробленої й розісланої анкети він упорядкував «Цінник лікарських рослин», що налічував 114 найменувань різноманітних видів рослиницької продукції з економічно обґрунтованими на них цінами та із зазначенням як наукових, так і місцевих назв. По-третє, за приватні кошти було організовано закладання спеціалізованого дослідного городу лікарських рослин. По-четверте, участь у сільськогосподарських виставках, галузевих зібраннях, висвітлення і залучення кращого із закордонного досвіду у вигляді брошур, що мало

популяризувати досягнення Лубенського товариства сільського господарства з питань лікарських рослин. По-п'яте, П.І. Гавсевич науково обґрунтував необхідність кооперативного підходу до вирощування та реалізації лікарської сировини. Ці важливі питання молодий дослідник системно й успішно вирішував після закінчення МСГІ [1, С. 94].

У 1913–1915 рр. П.І. Гавсевич працював помічником губернского агронома у Житомирі та Чернігові, однак його не полишало бажання створення на Полтавщині спеціалізованої дослідної станції лікарських рослин. У Лубнах обсяги збору лікарських трав дозволяли налагодити їх переробку для виготовлення ліків, адже світ перебував на початку Першої світової війни. У 1914 р. у серії «Бібліотека «Рілля»» під егідою Товариства «Український агроном» П.І. Гавсевич публікує науково-популярну брошуру «Про лікарські трави. Як їх збирати, сушити й продавати: з малюнками» [18]. Необхідно зазначити, що П.І. Гавсевич викладає матеріал простою доступною українською мовою, якою селяни користувалися у побуті, оскільки брошура була адресована, в першу чергу, місцевому населенню, 80% якого історично займалося збором лікарських трав. Здаючи на переробку сировину, селянські родини мали вигідний додаток до свого невеликого сімейного бюджету [4]. У брошурі П.І. Гавсевич зазначає, що за кордоном фермери висівали цілі плантації таких відомих отруйних бур'янів, як блекота та дурман, які мали фармацевтичний попит. Крім того, іноземні агрономи проводили серію дослідів, що мали на меті з'ясувати: в яких умовах бур'яни краще ростуть; які добрива під них краще закладати; в який вегетаційний період вони накопичують найбільше отрути, власне із-за чого їх і висівають; нарешті – завдяки селекції, одержують найпродуктивнішу культуру, яка дає більше отрути, аніж зеленої маси листя. Водночас на Лубенщині селяни ці бур'яни зрізали із листям, стеблами і навіть корінням, не маючи гадки про їх лікувальні властивості. П.І. Гавсевич зазначає, що «... наші бур'яни, котрі мають значення у медицині та техніці, можуть знайти добрий збут закордоном ...» [18, С. 3]. Далі на сторінках книжечки він піднімає питання технології заготівлі й цінової політики на лікарську сировину, пояснюючи селянам як її збирати, правильно сушити й вигідно продавати, не маючи справи з перекупщиками. Крім того, давалася коротка характеристика 32 лікарським травам з малюнками або «аптеці», як їх називали селяни, де зазначалася місцева назва і наукова; ареал зростання; опис рослини та її лікарські властивості; що саме і як потрібно збирати (листя, стебла, кореневища). Крім того, при описі рослини зразу було наведено вартість при заготівлі, що було дуже зручно для селян [18, С. 11–12].

Для повноцінної роботи дослідної станції П.І. Гавсевич звертається за підтримкою до визнаних фахівців. Так, 14–16 березня та 20–22 травня 1915 р. у Москві, проходили міжвідомчі збори з питань лікарського рослинництва під патронатом Департаменту землеробства, де його підтримав професор К.А. Тимірязєв; на зборах, скликаних Радою

Лубенського товариства сільського господарства – професор А.Є. Зайкевич та представники Полтавського губернського земства. На цих зборах П.І. Гавсевич зачитує спеціально підготовлену проект-доповідь «До питання організації дослідного вивчення лікарських рослин м. Лубни» і представив його в Департамент Землеробства з метою отримання державної субсидії. Проект містив наступні задачі: 1) всебічне вивчення лікарських рослин в їх природньому ареалі (якщо це дикорослі форми) й в умовах культури (морфологія, зовнішні ознаки, стійкість спадкових ознак тощо); 2) порівняння цих лікарських форм у вказаних співвідношеннях з лікарськими формами інтродукованих рослин; 3) намагання посилити вміст лікарських властивостей у рослин різними дослідними засобами (зміна різних елементів ґрунтово-кліматичних умов, селекція, застосування агрономічних методів, організація медичної перевірки та досліді на тваринах або хворих людях) з метою отримання повної достовірності висновків, отриманих шляхом біологічного й агрономічного вивчення лікарських рослин. У попередньому обговоренні проект П.І. Гавсевича отримав одностайну підтримку як по важливості, так і по своєчасності [19, С. 58].

Члени Комісії погодилися з необхідністю організації біологічних досліджень лікарських рослин, лабораторних робіт аналітичного характеру тощо, але їх дещо бентежила грандіозність масштабу майбутнього закладу. Все ж, зважуючи на гарячу ініціативу П.І. Гавсевича, підтримку від визнаних учених, а головне – відсутність подібних установ і поширеність у Полтавській губернії промислу лікарських трав, Комісія надала дозвіл на відкриття дослідної станції в межах Полтавської губернії, причому із призначенням державної субсидії. На кошти, отримані від Департаменту Землеробства в 1915 р., Лубенське сільськогосподарське товариство передбачало закласти в 1916 р. маточковий розплідник, для чого звернулося до Лісового Відомства із проханням виділити в їх розпорядження 25 десятин землі із складу Ольшанських або Мгарських лісових дач.

Із порівняно великої кількості видів лікарських рослин Товариство об'єктивно вирішило зосередити увагу на 14 видах як необхідних у медицині, а також рослинах, що мають лікарські властивості, але потребують акліматизації. До переліку було включено наступні лікарські рослини, які було розподілено на 3 групи:

до I групи відносилися рослини, які вже культивувалися на Лубенщині – 1) м'ята перцева (*Mentha piperita* L.), 2) ромашка лікарська (*Matricaria chamomilla* L.), 3) фенхель лікарський (*Foeniculum officinale* L.), 4) шавлія лікарська (*Salvia officinalis* L.), 5) аніс (бедринець) звичайний (*Pimpinella Anisum* L.);

до II групи було включено рослини, які зустрічалися у Лубенському регіоні, але у дикому стані – 6) валеріана лікарська (*Valeriana officinalis* L.),

7) горицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.), 8) блекота чорна (*Hyoscyamus niger* L.);

до складу III групи входили рослини, що потребували акліматизації – 9) гідрастис канадський (*Hydrastis Canadensis* L.), 10) полігала сенега (*Polygala Senega* L.), 11) беладонна звичайна (*Atropa Belladonna* L.), 12) ревінь лікарський (*Rheum officinale* Baill.), 13) наперстянка пурпурова (*Digitalis purpurea* L.), 14) мак снотворний (*Papaver somniferum* L. (*glabrum*)).

Крім того, Товариство планувало у 1916 р. закласти фундамент майбутньої хіміко-фармацевтичної лабораторії й придбати необхідні прилади і реактиви для відбору аналізів, а також виготовлення препаратів із лікувальними властивостями. Наприклад, в лабораторії планувалося виготовлення ефірних олій із м'яти, ромашки, фенхелю, шавлії, анісу, валеріани; настоянок (тінктури) із м'яти, беладонни, наперстянки; екстрактів із горицвіту, гідрастису, валеріани, блекоти, сенеги, беладонни.

Для здійснення всіх запланованих робіт на 1916 р. П.І. Гавсевич наводить суму витрат у 12 000 руб із детальним кошторисом. При цьому він зазначав, що 9 300 руб заявляється у Департамент Землеробства, 1 700 руб – до губерньського земського зібрання і 1 000 руб асигнується із коштів Лубенського сільськогосподарського товариства.

Губерньським земським зібранням 51 чергового скликання було схвалено передачу коштів у розмірі 1 700 руб для організації запланованих робіт, а також підтримано всі пункти доповіді-проекту, зокрема: 1) визнати доцільним організацію в межах Полтавської губернії дослідного закладу по вивченню культури лікарських рослин; 2) визнати необхідним, щоб майбутня установа знаходилась під патронатом губерньського земства; 3) остаточно визначити масштаби закладу, місце його розташування, кошторис і доповіді наступному зібранню; 4) підтримати перед Департаментом Землеробства клопотання Лубенського сільськогосподарського товариства про асигнування на 1916 р. для виконання робіт [19, С. 58–60].

Прискорення надання дозволу до відкриття Дослідної станції лікарських рослин стали події на Східному фронті 1916 р., що призвели до великих втрат і великої кількості поранених солдат. Відчувався дефіцит ліків, через бойові дії припинилося їх постачання з Німеччини та Австрії.

Взимку 22–28 лютого 1916 р. у Петрограді проходить Особлива нарада «До питання про культуру і збір лікарських рослин й організації їх використання і збуту» під патронатом Управління Верховного начальника санітарної та евакуаційної частини та «... по повелению его Императорского высочества принца А. П. Ольденбургского...». На зібранні створюється Комісія з переробки лікарських рослин, в якій П.І. Гавсевич приймає активну участь. Він публікує статтю «Про невідкладні заходи із забезпечення наших лікувальних установ лікарськими рослинами» [20]. Серед важливих рішень наради від 24 лютого 1916 р. піднімалося питання

організації спеціальних курсів для теоретичного викладу і практичних занять по збиранню лікарських культур; висловлювалося побажання, стосовно виділення додаткових коштів для організації мережі показових і насінневих розплідників лікарських рослин на вже діючих дослідних станціях, шляхом відкриття відповідних відділів, а також включенням у штат осіб із ботаніко-фармацевтичною підготовкою. Ці рішення стали знаковими для розвитку вітчизняного лікарського рослинництва й організації його наукового забезпечення. П.І.Гавсевич став членом спеціальної підкомісії з відпрацювання всіх координуючих питань та керівництва відповідними роботами.

У цей період П.І.Гавсевич підготував серію праць: «Про лікарські трави. Короткі поради хазяїнам, як їх розводити», кн. 1. (М'ята холодна. Ромашка. Волоський кріп. Шавлія. Ганус) (1916) [21]; «Збирання і культура лікарських трав на Лубенщині (1916), що складалася із двох частин: «До питання про організацію дослідного вивчення лікарських рослин в Лубнах» та «План робіт на 1916 рік і кошторис на закладку ведення Лубенської дослідної і насінневої станції» [17]; «Роботи дослідної станції лікарських рослин Лубенського товариства сільського господарства за 1916 рік: короткий звіт» (1917) [22] та інші.

У передмові poradnika [21] П.І.Гавсевич зазначав, що цілеспрямованим розведенням трав місцеве населення займалося дуже мало, тому селяни мали обмежену уяву про цей аспект сільськогосподарської справи. Наявна література про лікарські трави теж не давала практичних порад, оскільки більшість книжок було написано іноземною мовою, але для першого ознайомлення П.І.Гавсевич наводив список книжок «... написані, на жаль, російською мовою». Крім того, існував дефіцит насіння та корінців лікарських трав через військові дії, тому дослідник радив замовляти їх заздалегідь. Зважаючи на те, що у селян виникнуть питання, стосовно «... де дістати насіння, як сушити і кому продавати врожаї...», П.І.Гавсевич радив звертатися до Лубенського Товариства сільського господарства. На завершення вчений звертався до селян із закликом про обмін досвідом, практичних вказівок, своїх здобутків.

У публікації «Збирання і культура лікарських трав на Лубенщині» [17] вчений наголошував, що «... тільки зараз, у зв'язку із світовою війною, питання збирання культури лікарських рослин поставлені на чергу життєвою необхідністю». Це вже було друге видання після 1913 р., де П.І.Гавсевич виклав основні пункти програми Лубенської дослідної станції і план найближчих робіт на 1916 рік. У першій частині «До питання про організацію дослідного вивчення лікарських рослин в Лубнах» вчений описував історичний розвиток дослідної справи з культури лікарських рослин за кордоном, наводив приклади, що можна запозичити з іноземного досвіду. В результаті, окреслив план заходів, прийнятний для

вітчизняного дослідництва, причому зазначав, що програма дослідництва лікарських рослин відрізняється від звичайної програми тим, що акцент робиться на всебічному вивченні біології лікарської флори. Цінним і корисним виявилось це видання ще й за рахунок детального опису культивування рослин, їх збору, сушки й зберігання [17, С. 3–43].

Другу частину «План робіт на 1916 рік і кошторис на закладку ведення Лубенської дослідної і насінневої станції» було присвячено практичним питанням: створення дослідної і насінневої плантацій та їх кошторис. У додатку наводився перелік лікарських рослин, які необхідно було всебічно вивчити [17, С. 44–71].

Про умови, в яких починала свою роботу Лубенська Дослідна станція лікарських рослин П.І. Гавсевич описує у звіті «Роботи дослідної станції лікарських рослин Лубенського товариства сільського господарства за 1916 рік: короткий звіт», де сповіщає, що питання виділення землі для потреб Дослідної станції було вирішено міською Радою тільки 26 листопада 1915 р., тому восени оранки на ділянці не проводили. Повесні, 20 березня, П.І. Гавсевич із співробітниками вперше з'явившись на ділянці, де не було тину, а тільки по периметру з двох сторін – жива огорожа й канава, побачив напівзруйнований колодязь, грядку старої шавлії і місцями поодинокі дерева клена, ясеня, акації тощо. Ділянка була занедбаною і порослою бур'янами ще з 1914 р., тому нагадувала дикий вигін [22, С. 3].

У 1916 р. П.І. Гавсевич вже міг звітувати зовсім іншими фактами: було створено ботанічну, наглядову, дослідну, рекогносцировочну (розвідкову), парову, підготовчу ділянки. Дослідник сповіщав про зведення будівель на території садиби, звітував про роботу насінневої лабораторії при дослідній станції, хіміко-фармацевтичної лабораторії, лікарських запасів на складі, проведені заходи щодо популяризації відомостей про лікарські рослини та їх властивості тощо [22].

У березні 1917 р. П.І. Гавсевича було обрано головою першої Лубенської міської ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. Цю посаду він поєднував із керівництвом станції [2].

Висновки. Аналізуючи наукові і науково-популярні праці П.І. Гавсевича, присвячені вивченню культури лікарських рослин, необхідно зазначити, що, на жаль, не всі рослини, яким дослідник передбачав широке застосування у вітчизняній фармакології знайшли практичне втілення, але широко використовуються для лікування за кордоном. Зрештою, зусилля П.І. Гавсевича в організації дослідництва з культури лікарських рослин увінчалися промовним фактом, що, на сьогодні, Дослідна станція лікарських рослин Інституту агроекології і природокористування НААН – це єдина в Україні установа, де комплексно проводяться дослідження лікарських рослин і впроваджуються наукові розробки в цій галузі. Своїми успіхами та досягненнями установа завдячує,

в першу чергу, її першому директору та ідейному натхненнику – Петру Івановичу Гавсевичу, його патріотизму, невтомній енергії, науковим та організаторським здібностям, епістолярній спадщині.

Джерела та література

1. Вергунов В. А. П. І. Гавсевич (1879–1920) – організатор системного дослідження культури лікарських рослин, державний та громадський діяч у роки перших сподівань державності України. *Глея*: науковий вісник. Київ, 2014. Вип. 87. С. 92–99.
2. Вергунов В. А. П. І. Гавсевич (1883–1920) та історія становлення дослідної станції лікарських рослин Інституту агроєкології і природокористування НААН (до 100-річного ювілею). *Агроєкологічний журнал*: науково-теор. журн. 2016. № 2. С. 16–29.
3. Вергунов В. А. Петро Гавсевич та його видатне творіння – Лубенська дослідна станція лікарських рослин. *Вечірня Полтава*: загальнодержавне інформ.-політ. видан. 2016. № 13 (1205) від 30 берез. С. 6; № 14 (1206) від 6 квіт. С. 6.
4. Самородов В. Орбіта вічних трав Петра Гавсевича. *Зоря Полтавщини*. 2009, 7 травня. С. 12.
5. Самородов В. Петро Гавсевич (1879–1920) – засновник лікарського рослинництва України: (до 300-річчя від дня заснування першого в Україні «аптекаря саду», Лубни). *Село полтавське*. 2009, 31 лип. № 29. С. 7.
6. Самородов В. М. Науково-організаційна діяльність П. І. Гавсевича (1879–1920) з розвитку лікарського рослинництва. *Історія освіти, науки і техніки в Україні*: матеріали ІХ Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, Київ, 22 трав. 2014 р. НААН, ННСГБ, Полтавська держ. с.-г. досл. станція ім. М. І. Вавилова Ін-ту свинарства і агропромислового виробництва НААН, М-во аграр. політики та продовольства України, Укр. Ін-т експертизи сортів рослин. Київ: ФОП «Корзун Д. Ю.». 2014. С. 130–133.
7. Самородов В. М. Життєпис організатора системних досліджень лікарських рослин в Україні П. І. Гавсевича (1883–1920). *Лікарське рослинництво: від досвіду минулого до новітніх технологій*: матеріали п'ятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Полтава, 27–28 грудня 2016 р.). Полтава: РВВ ПДАА. 2016. 334 с.
8. Самородов В. М., Поспелов С. В. Листаючи сторінки історії Дослідної станції лікарських рослин. *Лікарське рослинництво: від досвіду минулого до новітніх технологій*: матеріали п'ятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Полтава, 27–28 грудня 2016 р.). Полтава: РВВ ПДАА. 2016. 334 с.
9. Кривушенко В. П. Гавсевич Петро Іванович – один із фундаторів дослідної станції лікарських рослин Української академії аграрних наук. *Лікарські рослини: традиції та перспективи досліджень*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю Дослідної станції лікарських рослин УААН (Березоточа, 12–14 липня 2006 р.). Київ, 2006. С. 27–28.
10. Фурдичко О. І., Устименко О. В. До 100-річного ювілею Дослідної станції лікарських рослин Інституту агроєкології і природокористування НААН. *Агроєкологічний журнал*: науково-теор. журн. 2016. № 2. С. 6–9.
11. Силка О. З. Науково-статистичні матеріали земських агрономів В. Л'єтьєнна, П. Гавсевича, Т. Зінченка. *Гуржівські історичні читання*. Черкаси, 2015. Вип. 10. С. 80–81.
12. Кононюк В. А. Гавсевич Петро Іванович. *Вчені генетики, селекціонери та рослинники*. Київ: Аграр. наука. 2003. Кн. 7. С. 320–322. (Серія «Українські вчені-аграрії ХХ ст.»).

13. Полтавщина: енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. Київ: УЕ. 1992. 1024 с.
14. Вергунов В. А., Підгайна Т. М. Осьмак Кирило Іванович (1890–1960): біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1911–1926 роки. Київ: ФОР «Корзун Д. Ю.», 2014. 126 с. (Сер. «Біобібліогр. вчених-аграріїв України», кн. 56).
15. ДБУ «ЦДА м. Москви». Ф. 228. Оп. 3. Спр. 1432. 73 арк.
16. Гавсевич П. И. Собирање лікарських трав на Лубенщині. *Труди місцевого товариства об організації збуту трав 10–11 янвря 1913 г. в Лубнах.* / Лубенське товариство сільського господарства. Лубни: Тип. т-ва «И. Золотининський, Б. Левитанський». 1913. Вип. 1. 47 с.
17. Гавсевич П. И. Собирање и культура лікарських трав на Лубенщині. / Лубенське товариство сільського господарства. I. К вопросу об організації опытного изучения лікарських растений в г. Лубнах. II. План работ на 1916 год и смета на закладку и веденіе Лубенской опытной станции и семенной плантации. Лубны: Тип. т-ва «И. Золотининський, Б. Левитанський». 1916. Вип. 2. 71 с.
18. Гавсевич П. Про лікарські трави. Як їх збирати, сушити й продавати: з малюнками. Київ: Т-во «Укр. Агроном», Б-ка «Рілля». 1914. № 12. 31 с.
19. Полтавские агрономические известия / К вопросу об устройстве в Полтавской губернии опытной станции по культуре лікарських растений. Полтава: Электрич. типо-лит. И. Л. Фришберга. 1916. № 1(10). С. 57–60.
20. Гавсевич П. И. О неотложных мероприятиях по обеспечению наших лечебных учреждений лікарственными растениями. *Труды Особого Товариства створеного по повеліенію його Імператорського височества принца А. П. Ольденбургского по вопросу о культуре и сборе лікарських растений и організації их использования и збуту, 22–28 февраля 1916 г.:* стенографический отчет, журналы товариства и материалы). Петроград: Тип. А. Бенке. 1917. С. 316–324.
21. Гавсевич П. Про лікарські трави. Короткі поради хазяїнам, як їх розводити. Кн. 1. (М'ята холодна. Ромашка. Волоський кріп. Шавлія. Ганус). / Лубенське т-во сільського господарства. Лубни: Друкарня т-ва «И. Золотининський, Б. Левитанський». 1916. 23 с.
22. Гавсевич П. И. Работы опытной станции лікарських растений Лубенского общества сільського господарства за 1916 год: краткий отчет. / Управление Верховного начальника санитарной и эвакуационной части. Организация по сбору, культуре и заготовке лікарських растений. Петроград: Тип. А. Бенке. 1917. 32 с.

Шадрина Оксана Владимировна

Национальная научная сельскохозяйственная библиотека
Национальной академии аграрных наук Украины
ул. Героев Оборони, д. 10, г. Киев, Украина, 03127

Научные работы П.И. Гавсевича (1883–1920) и отечественное исследование по культуре лікарських растений

Анотація. *Методом историко-научного анализа освещен вклад организатора отечественного исследователя по культуре лікарських растений, ученого, незаурядной личности – П.И. Гавсевича. Проанализированы его научные и научно-популярные работы, посвященные созданию им в 1916 г. специализированной отраслевой исследовательской институции – плантации лікарських растений в Лубнах на Полтавщині (ныне – Опытная станция лікарських растений Института агроэкологии и природопользования НААН). Приведены биографические сведения, полученные из архивных документов.*

Ключевые слова: П.И. Гавсевич; лекарственные травы; заготовка; переработка; сбыт; Опытная станция

Shadrina Oksana

National Scientific Agricultural Library
of the National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine
10, Geroiv Oborony St., Kyiv, Ukraine, 03127

Scientific works P.I. Gavsevich (1883–1920) and the state research on the culture of medicinal plants

Abstract. *The method of historical and scientific analysis highlights the contribution of the organizer of domestic research on the culture of medicinal plants, a scientist, an outstanding personality – P.I. Gavsevich. His scientific and popular scientific works were devoted to the creation in 1916 of the specialized branch research institute – the plantation of medicinal plants in Lubny in the Poltava region (now – the Experimental station of medicinal plants of the Institute of Agro-ecology and Nature Management of the National Academy of Sciences of Ukraine). Some biographical information obtained from archival documents is given.*

Keywords: *P.I. Gavsevich; medicinal herbs; harvesting; processing; sale; Research station*

References

1. Verhunov V. A. (2014). P. I. Havsevych (1879–1920) – orhanizator systemnoho doslidzhennia kultury likarskykh roslyn, derzhavnyi ta hromadskiy diiach u roky pershykh spovidan derzhavnosti Ukrainy [P. I. Gavsevich (1879–1920) – organizer of systematic study of the culture of medicinal plants, state and public figure in the years of the first hopes of statehood of Ukraine]. *Hileia – Gilea*. Kyiv. Vyp. 87. S. 92–99. [in Ukrainian].
2. Verhunov V. A. (2016). P. I. Havsevych (1883–1920) ta istoriia stanovlennia doslidnoi stantsii likarskykh roslyn Instytutu ahroekolohii i pryrodokorystuvannia NAAN (do 100-richnoho yuvileiu) [P. I. Hawsevich (1883–1920) and the history of the development of a research station of medicinal plants of the Institute of Agroecology and Nature Management of the National Academy of Sciences (until the 100-th anniversary)]. *Ahroekolohichniy zhurnal – Agroecological journal*. № 2. S. 16–29 [in Ukrainian].
3. Verhunov V. A. (2016). Petro Havsevych ta yoho vydatne tvorinnia – Lubenska doslidna stantsiia likarskykh roslyn [Petro Gavsevich and his outstanding creations - Lubenskaya experimental plant of medicinal plants]. *Vechirnia Poltava – Evening Poltava*. № 13 (1205) vid 30 berez. S. 6; № 14 (1206) vid 6 kvit. S. 6 [in Ukrainian].
4. Samorodov V. (2009). Orbita vichnykh trav Petra Havsevycha [Orbita of the eternal herbs of Peter Gavsevich]. *Zoria Poltavshchyny – Zorya of Poltava region*. 7 travnia. S. 12 [in Ukrainian].
5. Samorodov V. (2009). Petro Havsevych (1879–1920) – zasnovnyk likarskoho roslynnystva Ukrainy: (do 300-richchia vid dnia zasnovannia pershoho v Ukraini «aptekar. sadu», Lubny) [Petro Gavsevich (1879–1920) – the founder of medicinal plant growing in Ukraine: (to the 300-th anniversary of the founding of the first «pharmacy garden» in Ukraine, Lubny)]. *Selo poltavske – The village of Poltava*. 31 lyp. № 29. S. 7 [in Ukrainian].
6. Samorodov V. M. (2014). Naukovo-organizatsiyna diyalnist P. I. Gavsevicha (1879–1920) z rozvytku likarskogo roslinnitstva [Scientific-organizational activity of P. I. Gavsevich (1879–1920) on the development of medicinal plant growing]. *Istoriya*

- osvity, nauky i tekhniki v Ukraini: materialy IX Vseukr. konf. molodikh uchenikh ta spetsialistiv, Kyiv, 22 trav. 2014 r. – *History of education, science and technology in Ukraine.* / NAAN, NNSGB, Poltavskaya derzh. s.-g. dosl. stantsiya im. M. I. Vavilova In-tu svinarstva i agropromyslovogo vyrobnytstva NAAN, M-vo agrar. polityky ta prodovolstva Ukrainy, Ukr. In-t ekspertizy sortiv roslyn. Kyiv: FOP «Korzun D. Yu.». S. 130–133. [in Ukrainian].
7. Samorodov V. M. (2016). Zhyttiepys orhanizatora systemnykh doslidzhen likarskykh roslyn v Ukraini P. I. Havseyvcha (1883–1920) [The Life of the Organizer of Systemic Researches of Medicinal Plants in Ukraine P. I. Gavsevich (1883–1920)]. *Likarske roslynnystvo: vid dosvidu mynuloho do novitnikh tekhnolohii: materialy piatoi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* (Poltava, 27–28 hrudnia 2016 r.) – *Medicinal plant growing: from the experience of the past to the latest technology.* Poltava: RVV PDAA. 334 s. [in Ukrainian].
 8. Samorodov V. M., Pospielov S. V. (2016). Lystaiuchy storinky vikovoi istorii Doslidnoi stantsii likarskykh roslyn [Listing the pages of the history of the Herb Testing Station]. *Likarske roslynnystvo: vid dosvidu mynuloho do novitnikh tekhnolohii: materialy piatoi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* (Poltava, 27–28 hrudnia 2016 r.) – *Medicinal plant growing: from the experience of the past to the latest technology.* Poltava: RVV PDAA. 334 s. [in Ukrainian].
 9. Kryvunenko V. P. (2006). Havseyvych Petro Ivanovych – odyin iz fundatoriv doslidnoi stantsii likarskykh roslyn Ukrainskoi akademii ahrarnykh nauk [Gavsevich Petro Ivanovich – one of the founders of the experimental station of medicinal plants of the Ukrainian Academy of Agrarian Sciences]. *Likarski roslyny: tradytsii ta perspektyvy doslidzhen: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 90-richchiu Doslidnoi stantsii likarskykh roslyn UAAAN* (Berezotocha, 12–14 lystnia 2006 r.) – *Medicinal plants: traditions and research prospects.* Kyiv. S. 27–28 [in Ukrainian].
 10. Furdychko O. I., Ustyenko O. V. (2016). Do 100-richnoho yuvileiu Doslidnoi stantsii likarskykh roslyn Instytutu ahroekolohii i pryrodokorystuvannia NAAN [To the 100-th Anniversary of the Experimental Station of Medicinal Plants of the Institute of Agroecology and Nature Management of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Ahroekolohichniy zhurnal – Agroecological journal.* № 2. S. 6–9 [in Ukrainian].
 11. Sylka O. Z. (2015). Naukovo-statystychni materialy zemskykh ahronomiv V. L’Etienna, P. Havseyvcha, T. Zinchenka [Scientific and statistical materials of zemstvo agronomists V. L’Etienna, P. Gavsevich, T. Zinchenko]. *Hurzhiivski istorychni chytannia – Gurzhiiv Historical Readings.* Cherkasy. Vyp. 10. S. 80–81 [in Ukrainian].
 12. Kononiuk V. A. (2003). Havseyvych Petro Ivanovych [Gavsevich Petro Ivanovich]. *Vcheni henetyky, selektsionery ta roslynniky – Scientists are geneticists, breeders and planters.* Kyiv: Ahrar. nauka. Kn. 7. S. 320–322. (Seriiia «Ukrainski vcheni-ahraryi XX st.») [in Ukrainian].
 13. *Poltavshchyna* (1992). [Poltava region]. *Entsyklopedychnyi dovidnyk – Encyclopedic guide* Kyiv: UE. 1024 s. [in Ukrainian].
 14. Vergunov V. A., Pidgayna T. M. (2014). Osmak Kyrylo Ivanovich (1890–1960): biobibliogr. pokazhch. nauk. pr. za 1911–1926 roky [Osmak Kirill Ivanovich (1890–1960): biobibliographical index of scientific works for 1911–1926 years]. Kyiv: FOP «Korzun D. Yu.». 126 s. (Ser. «Biobibliogr. vchenikh-agraryiv Ukrainy», kn. 56). [in Ukrainian].
 15. DBU «TsDA m. Moskvy». F. 228. Op. 3. Spr. 1432. 73 ark. [in Russian].
 16. Havsevich P. I. (1913). Sobyranie lekarstvennykh trav na Lubenshchyne [Collection of medicinal herbs in Lubny region]. *Trudy mestnoho soveshchanyia ob orhanyzatsyyi sbyta trav 10–11 yanvaria 1913 h. v Lubnakh. Lubenskoe obshchestvo selskoho khoziaistva – Proceedings of the local meeting on the organization of marketing herbs January 10–11,*

- 1913 in Lubny. Lubny: Typ. t-va «Y. Zolotynyskyi, B. Levytanskyi». Vyp. 1. 47 s. [in Russian].
17. Havsevich P. I. (1916). *Sobyranye i kultura lekarstvennykh trav na Lubenshchynе. I. K voprosu ob orhanyzatsii opytnoho izucheniya lekarstvennykh rastenyi v h. Lubnakh. II. Plan rabot na 1916 hod i smeta na zakladku y vedenye Lubenskoі opytnoi stantsyy i semennoi plantatsii [Collection and culture of herbs in the Lubensk region. I. On the organization of an experimental study of medicinal plants in Lubny. II. The plan of work for 1916 and the estimate for the laying and management of the Lubensk Experimental Station and Seed Plantation]*. Lubny: Typ. t-va «Y. Zolotynyskyi, B. Levytanskyi». Vyp. 2. 71 s. [in Russian].
18. Havsevych P. (1914). *Pro likarski travy. Yak yikh zbyraty, sushyty y prodavaty: z maliunkamy [About likarsky herbs. Yak ix zburatu, sumumu and prodavatu: z maliunkamy]*. Kyiv: T-vo «Ukr. Ahronom», B-ka «Rilli». № 12. 31 s. [in Ukrainian].
19. K voprosu ob ustroistve v Poltavskoi hubernii opytnoi stantsii po kulture lekarstvennykh rastenyi (1916). [To the question of the establishment in the Poltava province of an experimental station for the culture of medicinal plants]. *Poltavskie ahronomicheskie izvestiia – Poltava agronomic news*. Poltava: Elektrich. typo-lyt. Y. L. Fryshberha. № 1(10). S. 57–60 [in Russian].
20. Havsevich P. I. (1917). O neotlozhnykh meropriyatiyakh po obezpecheniyu nashykh lechebnykh uchrezhdeniy lekarstvennyimi rastenyami [On urgent measures to provide our medical institutions with medicinal plants]. *Trudy Osoboho Soveshchaniya sozvanogo po poveleniyu eho Ymperatorskoho vysochestva printsa A. P. Oldenburhskoho po voprosu o kulture i sbore lekarstvennykh rastenyi i orhanizatsii ykh ispolzovaniya i sbyta, 22–28 fevralia 1916 h. – Proceedings of the Special Meeting convened by the order of His Imperial Highness Prince AP Oldenburgsky on the issue of culture and collection of medicinal plants and organization of their use and sale, February 22-28, 1916*. Petrohrad: Typ. A. Benke. S. 316–324 [in Russian].
21. Havsevych P. (1916). *Pro likarski travy. Korotki porady khaziainam, yak yikh rozvodyty. Kn. 1. (Miata kholodna. Romashka. Voloskyi krip. Shavliia. Hanus) [About Herbs Brief advice to the owners, how to breed them. Kn. 1. (Mint is cold, chamomile, dill of wolf, Shavliya, Ganus)]*. Lubny: Drukarnia t-va «Y. Zolotynyskyi, B. Levytanskyi». 23 s. [in Ukrainian].
22. Havsevych P. I. (1917). *Raboty opytnoi stantsii lekarstvennykh rastenyi Lubenskoho obshchestva selskoho khoziaistva za 1916 hod: kratkyi otchet [Works of the Experimental Station of Medicinal Plants of the Lubensky Society of Agriculture for 1916: a brief report]*. Petrohrad: Typ. A. Benke. 32 s. [in Russian].

Received 03.05.2018

Received in revised form 05.06.2018

Accepted 20.06.2018